

ДОСТОВІРНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

RELIABILITY IN THE CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE

Ратушна Б.П., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права*Львівський національний аграрний університет*Грещук Г.І., д.е.н., доцент,
завідувач кафедри права*Львівський національний аграрний університет*

У статті здійснено науковий аналіз достовірності як вимоги до доказування у цивільному процесі України. Виявлено, що достовірність та ймовірність є синонімічними характеристиками результату пізнання. Висловлено міркування про те, що коли йдеться про судові знання, то потрібно використовувати термін «достовірність» як таку їх характеристику, що означає максимальне наближення суду до повного й правильного встановлення фактичних обставин судової справи. Встановлено, що Європейський суд з прав людини у своїй прецедентній практиці надає великого значення такій якісній характеристиці доказів, як достовірність. З погляду ЄСПЛ, достовірність доказів є їх важливою ознакою, яка іноді може домінувати над іншими вимогами до якості доказів, зокрема над вимогою про допустимість доказів. Аналіз Цивільного процесуального кодексу України свідчить про те, що в низці статей цього нормативного-правового акта, які тою чи іншою мірою стосуються доказування, також вживається термін «достовірність» чи «достовірний». Однак достовірність має характеризувати не лише докази, але й результат судового пізнання у кожній цивільній справі. Встановлено, що в зв'язку з посиленням змагальних засад цивільного судочинства України результатом судового доказування у цивільній справі є не встановлення істини, а встановлення обставин цивільної справи з високим ступенем наближення до істини. Такий результат судового пізнання в практиці Європейського суду з прав людини отримав назву «стандарт доказування». Обґрунтовано доцільність запровадження в чинне цивільне процесуальне законодавство України поняття «стандарт доказування» як результату судового пізнання у цивільній справі. Висловлено сподівання, що запровадження поняття стандарту доказування в цивільний процес України сприятиме подальшій синхронізації прецедентної практики ЄСПЛ з вітчизняним цивільним судочинством.

Ключові слова: цивільний процес, докази, достовірність, стандарт доказування, Європейський суд з прав людини.

The article provides a scientific analysis of reliability as a requirement for proof in civil proceedings in Ukraine. It is revealed that reliability and probability are synonymous characteristics of the result of cognition. It is argued that when it comes to judicial knowledge, the term "reliability" should be used as such a characteristic, which means the maximum approximation of the court to the full and correct establishment of the facts of the case. It has been established that the European Court of Human Rights in its case law attaches great importance to such a qualitative characterization of evidence as credibility.

From the point of view of the European Court of Human Rights, the reliability of evidence is an important feature of it, which can sometimes dominate other requirements for the quality of evidence, in particular the requirement of admissibility of evidence. The analysis of the Civil Procedure Code of Ukraine shows that in a number of articles of this normative legal act, which to some extent relate to evidence, the term "authenticity" or "authenticity" is also used. However, reliability must characterize not only the evidence, but also the result of judicial knowledge in each civil case.

It is established that in connection with the strengthening of the adversarial principles of civil proceedings in Ukraine, the result of judicial evidence in a civil case is not the establishment of the truth, but the establishment of the circumstances of a civil case with a high degree of approximation to the truth. This result of judicial knowledge in the case law of the European Court of Human Rights is called the "standard of proof".

The expediency of introducing the concept of "standard of proof" into the current civil procedural legislation of Ukraine as a result of judicial knowledge in a civil case is substantiated. It is hoped that the introduction of the concept of the standard of proof in the civil process of Ukraine will contribute to the further synchronization of the case law of the European Court of Human Rights with the domestic civil proceedings.

Key words: civil proceedings, evidence, reliability, standard of proof, European Court of Human Rights.

Основним завданням цивільного судочинства України є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ задля ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Таке завдання цивільного процесу є співзвучним зі ст. 6 (п. 1) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], відповідно до якої кожен в разі спору про його цивільні права і обов'язки чи під час пред'явлення йому будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону.

Справедливий судовий розгляд цивільних справ залежить від багатьох чинників, серед яких вагоме місце посідає належне доказування фактичних обставин за допомогою якісних доказів. Цей факт був неодноразово підтверджений у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), адже ознакою якості доказів, з погляду ЄСПЛ, є їх достовірність [2, с. 29–30].

Важливість достовірності в судовому доказуванні визнається науковою спільнотою України. Висловлюються думки про те, що встановлення достовірності – це

основа оцінки доказів [3, с. 73–78], а здатність доказів бути джерелом достовірної інформації у справі має велике значення для її правильного вирішення. Донедавна вимога достовірності доказів не була законодавчо закріплена у цивільному процесі України. Проте редакція Цивільного процесуального кодексу України від 3 жовтня 2017 р. у ст. 79 передбачила таку вимогу до доказів [4].

Слід зазначити, що тема доказів і доказування у цивільному процесі України не обділена увагою науковців-правників, однак з огляду на те, що достовірність доказів є новелою чинного ЦПК України, видається доцільним її дослідити.

Вимога достовірності червоною ниткою пронизує усі аспекти судового доказування і є запорукою належного встановлення обставин цивільної справи. Дещо раніше висловлювалось міркування про те, що достовірність стосується не лише доказів, але й мети доказування, яка полягає в тому, щоби переконати суд у достовірності наведених фактів [5, с. 216]. Слід зазначити, що серед сучасних науковців переважає думка про те, що об'єктивна істина як мета судового доказування, відповідно до якої суд зобов'язується повно й точно встановити всі обставини судової справи, є пережитком радянської судової

системи доказування. Висловлюються міркування про те, що у зв'язку з поглибленням змагальних засад національного судочинства пасивний суд-арбітр встановлює не об'єктивну, а формальну істину, за якої рішення суду має відповідати поданим учасниками судової справи доказам і нормам права, а замість об'єктивної істини, яка не може бути встановлена в судовому правозастосуванні, доцільно запровадити поняття судової достовірності як абсолютно переконливої ймовірності [6, с. 297].

Водночас значного поширення набуває уявлення про те, що знання, які одержує суд у процесі судового пізнання, мають тією чи іншою мірою ймовірнісний характер. Висловлюються міркування про те, що під істиною потрібно розуміти не повну доведеність вини особи у вчиненні правопорушення, а тільки високий ступінь ймовірності такої винуватості, а «встановлення фактичних обставин справи характеризується високим ступенем ймовірності наближення до істини, «просування до істини»» [7, с. 137], що в літературі одержало назву «стандарт доказування».

Поняття стандарту доказування традиційно характерне для країн, де найбільш виражена змагальна модель процесу (Англія, США). Під цим поняттям розуміють формулу доказаності поза розумними сумнівами (*beyond a reasonable doubt*), адже стандарт доказування має на меті не встановити істину, а лише переконати суд у правоті однієї зі сторін [8, с. 453].

Видається, що сутність стандарту доказування треба розглядати крізь призму практики ЄСПЛ, яка закріплює найвищі цінності людства, а саме фундаментальні права та основоположні свободи людини.

Показово, що ЄСПЛ розглядає справи щодо дотримання національними судами вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, виходячи з того, чи був досягнутий «необхідний ступінь (стандарт) доказування» [9, с. 72], а не щодо того, чи була встановлена істина. ЄСПЛ виокремлює два види стандарту доказування, а саме «поза розумними сумнівами» [9, с. 782] і «розумні сумніви» [10, с. 69]. Для кримінальних справ ЄСПЛ застосовує стандарт доказування з найвищим ступенем достовірності, а саме «поза розумними сумнівами». У цивільних справах такий стандарт доказування задовольняється середнім ступенем впевненості, оскільки від сторони вимагається доказати свою позицію на балансі простої ймовірності: більш імовірно, ніж ні (справа «Грейсон і Барнем проти Сполученого Королівства»). Це, зокрема, було підтверджено Судом в п. 65 рішення у справі «Коробов проти України» [11].

Варто зазначити, що в законодавстві США також закріплені різні стандарти доказаності для кримінальних і цивільних справ, такі як «практична достовірність – поза розумними сумнівами» і «конкуренція ймовірностей – від більшості (50%+1) доказів» [12, с. 91–95].

Наукова спільнота України загалом позитивно оцінює запровадження стандарту доказування в судове правозастосування замість об'єктивної істини і пропонує різні класифікації цього поняття. На наш погляд, більш виправданим є поділ стандарту доказування на достовірний (поза розумними сумнівами) та ймовірний.

Очевидно, не можна оминати увагою питання про співвідношення понять «ймовірність» та «достовірність» у судовому пізнанні. Характерно, що в українському словнику синонімів слово «ймовірність» визначено як синонім слова «достовірність», а саме те, що не викликає сумніву, наближене до правди, справжнього стану речей [13, с. 284].

Водночас низка авторів, загалом ототожнюючи ці терміни, вказує на певні їх етимологічні особливості. Зокрема, під достовірністю розуміють «не що інше, як ймовірність, але таку, яку будь-яка розсудлива людина безперечно вважатиме достовірністю з огляду на свій досвід, добутий в результаті практичної діяльності» [14, с. 112].

На думку О.В. Аверіна, ймовірність події має бути доказана так, щоб вона стала достовірністю [6, с. 281].

Зауважимо, що англійські юристи говорять про стандарт доказування для того, щоб визначити до якого ступеня достовірності повинна доказувати сторона, на якій лежить тягар доказування [15, с. 448]. «Для визнання людини винною вимагається така достовірність, якою керується кожен у найважливіших справах свого життя» [14, с. 112].

Отже, достовірність та ймовірність є синонімічними характеристиками результату пізнання. Проте, на наш погляд, коли йдеться про судові знання, потрібно використовувати термін «достовірність» як таку їх характеристику, що означає максимальне наближення суду до повного й правильного встановлення фактичних обставин судової справи.

Дотримання у певній справі стандарту доказування визначається наявністю в суду внутрішнього переконання в тому, що фактичні обставини справи встановлено правильно. Відомий англійський суддя А. Деннінг вважав, що наше «внутрішнє переконання» можна зіставити зі стандартом доказування [15, с. 448]. Висловлюються міркування, що за допомогою суддівського переконання ймовірність трансформується в судову достовірність [6, с. 298–299].

Отже, стандарт доказування – це певна умовна межа, за якою кількісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає підстави суду ухвалити правосудне, на його думку, рішення.

Тепер повернемося до питання достовірності доказів у цивільному процесі України. Відповідно до ст. 79 Цивільного процесуального кодексу України, достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи. Формулювання більш ніж лаконічне. Однак науковці-правники висловили свої міркування щодо розуміння сутності поняття достовірності доказів. Домінуючою є позиція, відповідно до якої достовірність доказів означає відповідність одержаних судом фактичних даних об'єктивній дійсності. Також висловлюються думки про те, що достовірність певною мірою стосується належності доказів, оскільки обидві ці ознаки характеризують зміст доказів, але якщо належність просто вказує на наявність якого-небудь зв'язку фактичних даних із фактами та обставинами справи, то достовірність характеризує відповідність цього зв'язку дійсності [16, с. 48–53]. Сучасні наукові дослідження доводять, що під достовірністю доказів слід мати на увазі такий рівень правдивості доказових відомостей, що дає змогу суду з високим ступенем ймовірності бути переконаним в існуванні або неіснуванні фактів чи обставин, які входять до предмета доказування, а також визнати відповідні дані доказами [17, с. 169].

Характерно, що Європейський суд з прав людини вважає достовірність доказів їх важливою ознакою, яка іноді може доминувати над іншими вимогами до якості доказів, зокрема над вимогою про допустимість доказів. На думку ЄСПЛ, має бути врахована якість доказів, зокрема те, чи викликають обставини, за яких вони були отримані, будь-який сумнів щодо їхньої достовірності й точності [18, с. 442–443]. Причому Суд вважає, що деякі докази, отримані з грубими порушеннями окремих прав громадян, мають бути безумовно визнані недопустимими, проте в деяких випадках, навпаки, висловлюється проти автоматичного вилучення належних і важливих матеріалів з-поміж доказів у зв'язку з порушеннями під час їх отримання [19, с. 22–23]. Можуть бути, на думку Суду, використані в доказуванні (якщо це допускається законодавством відповідної держави) і докази, отримані з порушенням права на повагу до особистого і сімейного життя, закріпленого у ст. 8 Конвенції, якщо немає сумніву в їх достовірності (справа «Биков проти Росії») [20, с. 109–147]. Іноді Суд відмовляється розглядати зв'язок між тим, чи була під час попереднього слідства дотримана встанов-

лена законом процедура збирання доказів і справедливості судового розгляду, якщо тільки дійде висновку, що заявник мав можливість оспорювати докази й виступати проти їх використання, а самі ці докази не викликали сумніву в їх достовірності [2, с. 29–30].

Отже, ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці надає великого значення такій якійсній характеристиці доказів, як достовірність.

Крім ст. 79, терміни «достовірний» та «достовірність» вживаються у низці статей чинного ЦПК, кожна з яких тою чи іншою мірою стосується доказування.

Так, відповідно до ч. 2 п. 5 ст. 43, учасники справи зобов'язані надавати суду повні й достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні. Відповідно до ч. 1 ст. 82, обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання. Згідно зі ст. 83, у разі подання заяви про те, що поданий до справи або поданий до суду учасником справи для ознайомлення документ викликає сумнів щодо достовірності або є підробленим, особа, яка подала цей документ, може просити суд до закінчення підготовчого засідання виключити його з числа доказів і розглядати справу на підставі інших доказів.

Також достовірність, безперечно, стосується оцінки доказів. Так, відповідно до ст. 89 ЦПК, суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи (ст. 114 ЦПК). Крім цього, суд касаційної інстанції, переглядаючи у касаційному

порядку судові рішення в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими (ст. 400 ЦПК). Постанова суду касаційної інстанції не може містити вказівок для суду першої або апеляційної інстанції про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яка норма матеріального права має бути застосована і яке рішення має бути прийнято за результатами нового розгляду справи (ст. 417 ЦПК).

Отже, достовірність – це важлива якісна змістова характеристика доказів, яка свідчить про їх правдивість чи значну наближеність до правди. Достовірність має характеризувати не лише докази, але й результат судового пізнання у кожній цивільній справі. Таким результатом має вважатися досягнутий судом стандарт доказування. Зважаючи на прецедентну практику ЄСПЛ, вважаємо за доцільне запровадити в чинне цивільне процесуальне законодавство поняття «стандарт доказування» водночас із його аутентичним тлумаченням. Одним із варіантів останнього пропонується для обговорення така дефініція: стандарт доказування – це вимога до якості знання, отриманого судом у результаті судового розгляду цивільної справи, що зобов'язує суд достовірно встановити фактичні обставини з справи для правильного її вирішення. Видається, що запровадження поняття стандарту доказування в цивільний процес України сприятиме подальшій синхронізації прецедентної практики ЄСПЛ із вітчизняним цивільним судочинством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення: 18.08.2020).
2. Постановления ЕСПЧ по делу «Ли Дейвис против Бельгии». *Бюллетень Европейского суда по правам человека*. 2009. № 12. С. 29–30.
3. Руда Т. Достовірність доказів у цивільному судочинстві США та України: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 87. С. 73–78.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 15.11.2020).
5. Кравчук В., Угриновська О. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Київ : Істина, 2006. 944 с.
6. Аверин А. Истина и судебная достоверность (постановка проблемы). 2-е изд., доп. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2007. 466 с.
7. Гмирко В. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма : монографія. Дніпропетровськ, 2010. 313 с.
8. Вершинин А.П., Кривоносова Л.А., Митина М.А. и др. Гражданский процесс : учебник / под ред. В.А. Мусина и др. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2001. 542 с.
9. Де Сальвиа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основоположных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 гг. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. 1072 с.
10. Югор Эрдаль. Статья 3 Европейской конвенции по правам человека. Руководство по практическому применению / пер. на рус. яз. О.В. Амшевой. World Organization Against Torture. 432 с.
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Коробов проти України». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 15.11.2020).
12. Резник Г.М. Стандарты доказанности и межотраслевая преюдиция. *Уголовная юстиция: связь времен* : избранные материалы международной научной конференции (Санкт-Петербург, 6–8 октября 2010 г.) / сост. А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский. Москва : Акцион-Медиа, 2012. С. 91–95.
13. Словник синонімів української мови : у 2 т. / ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук. Київ : Наукова думка, 1999. Т. 1. 1063 с.
14. Беккариа Ч.О. О преступлениях и наказаниях / сост. и предисл. В.О. Овчинского. Москва : ИНФРА-М, 2004. 184 с.
15. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход / под ред. Р. Леже. Москва : Wolters Kluwer, 2011. 529 с.
16. Гусев О.Ю. Питання достовірності електронних доказів у цивільному процесі України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69). № 5. С. 48–53.
17. Грабовська О.О. Теоретико-правові проблеми доказування у цивільному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 563 с.
18. Рішення ЄСПЛ у справі «Яременко проти України». *Офіційний вісник України*. 2009. № 2. С. 442–443.
19. Постановления ЕСПЧ по делу «Мирилашвили против России». *Бюллетень Европейского суда по правам человека*. 2009. № 4. С. 22–23.
20. Постановление Большой Палаты ЕСПЧ по делу «Быков против России». *Бюллетень Европейского суда по правам человека*. 2009. № 6. С. 109–147.